

Kurtide inimeste, viipekeele ja kurtuse teema kajastusi elulugudes

Liina Paales

Eesti ja võrdleva rahvaluule doktorant

Tartu Ülikool

Eluloo mõistest

Elulugu ja omaelulugu, biograafia ja autobiograafia, on vanemaid kirjandusžanre. Traditsiooniline vaade eluloole rõhutab, et see on lugu, mida inimene jutustab omaenese elust ja selles elus tõepoolest sündinud asjadest. Põhimõtteliselt ei ole elulugu väljamõeldud, kuid see võib sisaldada esitajapoolseid tõlgendusi eluloo kirjutaja/jutustaja vaatenurgast (vt Hinrikus, R. *Eesti elulugude kogu ja selle uurimise perspektiive*. <http://www2.kirmus.ee/elulood/katkend7.html>).

Elulugude kogumisest ja uurimisest

Elulugude kogumise esimene suur laine sai alguse 20. sajandi I poolel Poolas. Sajandi teisel poolel on kogumine levinud paljudes maades, kus on praeguseks suured elulooarhiivid: Saksamaal, Prantsusmaal, Suurbritannias, Itaalias ja mujal.

Varasemad eesti mälestused pärinevad 19. sajandi lõpukümnendest. Alates 20. sajandi kahekümendaist aastaist, mil eesti esimene suurem haritlasgeneratsioon jõudis mälestuste kirjutamise ikka, on ilmunud rohkesti mälestusteraamatuid. Eesti Kultuurilooline Arhiiv on kogunud mälestusi alates arhiivi asutamisest 1929. aastal.

Postkommunistlike maade, sealhulgas Eesti kaasaminek "eluloolise pöördega" toimus reeglina ühes Nõukogude Liidu lagunemisega. Eesti Kirjandusmuuseumi kultuurilooline arhiiv alustas elulugude kogumist 1989. aasta sügissuvel (Hinrikus, R. *Eesti elulugude kogu ja selle uurimise perspektiive*. <http://www2.kirmus.ee/elulood/katkend7.html>).

Kurtide elulugude kogumisest

Mitmes riigis on kogutud ja uuritud kurtide elulugusid. Mõnel pool on läbi viidud ka kitsamalt piiritletud projekte nagu näiteks kurtide naiste elulugude kogumist. On avaldatud vastavaid kogumikke (nt *Being Deaf: the Experience of Deafness*. London, 1991, koost. G. Taylor, J. Bishop). Samuti on mõned kurtid isikud ise avaldanud oma autobiograafiaid. Näiteks prantsuse kurt näitlejatar Emmanuelle Laborit avaldas oma autobiograafia *Le cri de la mouette* (Paris, Laffont (Vécu) 1994) [eesti k Tumma (naise) karje vms].

Kust võib leida Eesti kurtide inimeste elulugusid?

Oma artiklis *Kurtide inimeste elulood: eeldusi uurimiseks* (2001)¹, olen muu hulgas välja toonud, millistest allikatest võime leida Eesti kurtide inimeste elulugusid: 1. Perepärimus; 2. Arhiivimaterjalid, käsikirjad; 3. Publikatsioonid (raamatud, ajakirjad, ajalehed jm); 4. Videod, telesaated.

Kurtuse teema EKLA elulugude kogus

Käesolevas ettekandes tahan peatuda nendest ühel allikal, nimelt arhiivimaterjalidel. Konkreetsemalt tuleb juttu Eesti Kirjandusmuuseumis säilitatavast elulugude kogust (KM EKLA = Eesti Kirjandusmuuseumi kultuurilooline arhiiv, f 350 – Eesti elulood).²

Aastatel 2003-2007 töötasin Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolise arhiivi (EKLA) juures projektitäitjana. Minu ülesandeks oli lugeda kultuuriloolises arhiivis talle olevaid elulugusid, teha nendest kokkuvõtte ja tuua välja olulisemad märksõnad. Jõudsin sellel perioodil läbi töötada umbes 440 säilikut. Samal ajal tegin ma ülestähendusi seoses enda uurimisteemaga, talletades elulugudes leiduvaid viiteid kurtide inimeste, kurtuse teema, viipekeele või visuaalse kommunikatsiooni kohta.

Käesolevas ettekandes käsitletav elulooline materjal on kahesugune. Esiteks kurtide enda elulood ja teiseks kurtuse teemaga seonduv kuuljate inimeste elulugudes.

I. Kurtide elulood

Peatun kolme kurdi isiku (1 mees ja 2 naist) elulugudel. Need elulood on eriti väärtuslikud, sest kurdid inimesed ei väljenda end meeeldi kirjaliku teksti kaudu. Siinsete kurtide esimene keel on eesti viipekeel ja kõneldava keele grammatika osutub tihtipeale liiga raskeks. Mainitud asjaolu võib kurte panna kirjalikku eneväljendust ja oma eluloo kirjapanekut panna pelgama.

Nüüd lähemalt nendest kolmest eluloost. Esimesena puudutan ühe kurdi mehe elulugu. Ta on sündinud 1935 a. Tema hobiks on fotograafia. Oma suhteid

¹ Artikkel ilmus kogumikus *Pärimuslik ajalugu*. Tartu Ülikool. Eesti Kirjandusmuuseum. Tartu, 2001, 143-169. Vt <http://www.ead.ee/utoo3.htm>

² Kirjandusmuuseumis säilitatavates elulugudes leiduva kurtuse teemalise info teemal kõnelesin seminaril „Local and cross-cultural studies through the lifestories“ (Riia, 20.-23.01.2006).

kuulja emaga nimetab ta keerukaiks. Ta väidab, et suhted kuulja abikaasaga on samuti keerulised (KM EKLA, f 350, s 29)

Teine elulugu kuulub 1923. a sündinud naisele. Ta kurdistus 13 aastasel sarlakite tagajärjel. Ta ei viiple, sest praktikseerib suultlugemist ja kõnelemist. Selles eluloos leidub huvitavat informatsiooni kõnejärgse kurdi argielust, peresuhetest, suhetest lähikondsetega ja toimetulekust. (KM EKLA, f 350, s 277)

Kolmas elulugu kuulub vaegkuuljale naisele, kes on sündinud 1939. Tema abikaasa on kurt. Nad suhtlevad omavahel viipekeeles. Nende tütreid on kuuljad. See naine kirjeldab oma pere aktiivset elulaadi. Samuti peegeldab see elulugu ilmekalt nõukogude perioodi 1980ndate aastate argielu, staatussümboleid ja olulisemaid sündmusi. (KM EKLA, f 350, s 1275)

II. Kurtuse teema kuuljate elulugudes

Järgnevalt tahan jagada oma ülestähendusi kurtuse temaatika kohta kuuljate inimeste elulugudes. Parema ülevaate saamiseks olen märkmed jaganud neljaks grupiks, mida järgnevalt tutvustan.

1. Kuulmishäired ja kurtus

Leidsin kirjeldusi selle kohta, kuidas on inimestel tekkinud kuulmiskaotus.

Näiteks üks naine, kelle sünniaastaks on 1943, meenutab, kuidas ta põdes oma kaksikõega sarlakeid. Üks õdedest tervenes täiesti, kuid teisel tekkis haiguse tagajärjel kuulmispuue kogu eluks. Kuulja õe väitel muutus tema suhe kurdistanud õega halvaks. Tema sõnul sai kuulmiskahjustusega õde oma vanemate kogu tähelepanu ja heakskiidu. (KM EKLA, f 350, s 126; s 127)

Leidub ka üks teine kuulmishäire kirjeldus. Tundub, et tegemist on tinnitusega (häirivad helid kõrvus ja peas). (KM EKLA, f 350, s 1013)

Samuti sattus mu kätte ühe 1923. a sündinud naise meenus oma kuulmiskahjustuse tekkimisest. Ta jäi 13 aastasel sarlakitesse ja kurtus tekkis haiguse tagajärjel. Naine abiellus kuulja mehega, kellega neil sündis neli last. See naine ei viiple, vaid harrastab suultlugemist. Samuti on ta kõneoskus piisavalt hea. (KM EKLA, f 350, s 277)

2. Kurtidega koos töötavad kuuljad

Lugesin meenutusi, milles kuuljad inimesed kirjeldavad oma kokkupuuteid või koostööd kurtidega. Ajalooliselt oli huvipakkuv lugeda meenutust Eesti esimesest kurtide kooli loojast, luterlikust pastorist Ernst Sokolovski (1833-1899).

Mees, sündinud 1879, meenutab oma eluloos, kuidas Ernst Sokolovski külastas teda ja kontrollis tema lugemis- ja kirjutamisoskust. Nimetatud kirjutis on väärtuslik kui Eesti kurtide kogukonna olulist isikut puudutav isiklik mälestus. (KM EKLA, f 350, s 994)

Üks teine elulugu viitab Anton Jürgensteinile (1861-1933), kes oli eesti kirjanduskriitik ja ajakirjanik, samuti Vändra Kurttummade Kooli õpetaja. (KM EKLA, f 350, s 128)

Samuti juhtusin lugema ühe õpetaja elulugu, kes töötas 1950ndatel Tartu kuulmispuudega laste koolis. Mees, sündinud 1928, kirjeldab sellel perioodil kuulmiskahjustustega laste õpetamismeetodit. Sel ajal oli viipekeele kasutamine klassiruumis keelatud. Vaatamata sellele viiplesid kurdid õpilased üksteisega. (KM EKLA, f 350, s 1024)

3. Kurtuse tekkimise rahvapärased selgitused

Rahvapärases suhtumises on peetud kurtust ja kõnevõimetust lahutamatuult seotuks, mõlemat aga kas õnnetuseks, saatuse karistuseks või jumalikuks ettemääratuseks.

Ka mina leidsin ühest eluloost vastavasisulise viite. Naine, sündinud 1903, meenutab üht kolme puudega lapsega peret. Lastel esines kurtust, nägemis- ja liikumispuuet, üks lastest ei olnud võimeline kõndima. Külaelanikud pidasid seda isa süüks, selgitades seda tema pahategudega. Laste isa oli metsavaht. Ta tappis palju süütuid metsloomi ja pidi sellepärast taluma needust: lapsed pidid olema kuulmispuudega, nägemispuudega ja ilma jalgadeta, nii et saavad edasi liikuda vaid roomates! (KM EKLA, f 350, s 2)

4. Märkused kurtide või kuulmispuudega isikute kohta

Mõnedes elulugudes leidub põgusaid viiteid kurtide inimeste kohta. Näiteks 1934. a sündinud naine, kes oli Siberisse küüditatud, mainib oma eluloos kaht kurti venda, keda ta seal kohtas. Vennad töötasid rätsepana. (KM EKLA, f 350, s 251)

Üks teine elulugu on huvipakkuv päriliku kurtuse kirjeldamise tõttu. Naine, sündinud 1947, kirjeldab oma isapoolses suguvõsas esinevat kurtust. Seal oli viis last ilma sündinud kurdina. (KM EKLA, f 350, s 958)

Kolmandas eluloos meenutab selle kirjapanija, 1926. a sündinud naine, üht kurti poissi. Nad mängisid lapsepõlves koos. Teise maailmasõja alates põgenes nimetatud poiss koos oma perega välismaale. Kuuldavasti sai temast seal teadlane. (KM EKLA, f 350, s 1009)

Kokkuvõte

Need elulood ja kurtuse teemalised märkmed ei ole ainsad, mida võib kurtide kohta leida Eesti Kirjandusmuuseumis hoitavas elulugude kogus. Siiski võib väita, et viipekeelsed inimesed on selles vähe esindatud. Milline oleks lahendus?

Kurtide kogukonnas tuleks läbi viia vastavaid eluloointervjuusid, filmides kurtide inimeste eluloojutustusi. Minu hinnangul on metoodiliselt parim viipekeelseid elulugusid filmida. Niimoodi saame talletada ka seda, kuidas viipelevad eri põlvkondade kurdid inimesed. Hiljem on võimalik viipekeelset teksti analüüsida, tõlkida verbaalsesse keelde ja publitseerida. Praeguse aja tehniliste võimaluste puhul saab lisada ka viipekeelse teksti (nt DVD-l).

Kurtide elulood on väärtuslik allikas, kuna see peegeldab, kuidas kurdid ise on suhtunud oma elukäiku ja kuidas oma elu korraldanud kuulvas maailmas. Kuuljate inimeste elulugudes sisalduvad kurtuse teemalised viited peegeldavad, milline on kuulva ühiskonna vaatenurk. Saame teada, milliseid tähendusi omistab kultuur – nii kuuljate enamus- kui kurtide vähemuskultuur – kuulmisvõime puudumisele.